

HEJ!

Välkommen till utställningen Ohtsedidh som berättar om samiska spår i Mellansverige. I utställningen kommer du att kunna läsa att samer har funnits och lämnat spår under fler hundratals år i Dalarna, Gävleborg och Västmanland.

Utställningens olika skärmar berättar om olika saker. I häftet du håller i handen finns en eller några frågor att svara på för varje skärm som finns i utställningen. Om du hittar den stora rubriken högst upp på varje textskärm så finns samma rubrik vid frågorna i häftet och då förstår du var du kan hitta svaren. En del av uppgifterna kommer att vara att diskutera med någon eller några i klassen. Det är viktigt att ni respekterar varandras åsikter och låter alla få komma till tals.

I slutet av häftet kommer frågor samlat från alla textskärmar som du kan svara sant eller falskt på. Testa och se om du kan alla svaren utan att titta på textskärmarna igen.

Hoppas du får en trevlig stund i utställningen!

SAMER

- År 2007 röstades FN:s deklaration om urfolksrättigheter igenom och började gälla. Deklarationen ger urfolk bland annat rätt att själva få påverka och utveckla sin egen kultur och att ha rätt att använda mark som traditionellt tillhört dem.

Vad är det då som gör att samerna är ett urfolk?
Läs texten på skärmen och formulera svaret på raderna.

- Hur många samebyar finns i Sverige, och vad är en sameby? Skriv på raderna.

- Idag upplevs ordet "lapp" som kränkande för samer, och det är därför vi säger samer istället. Men ändå kan vi stöta på ordet "lapp", var då?

KÅTAN

Läs texten och titta på bilderna. Samernas traditionella bostäder kan liknas vid tält och kallas för kåtor. De kan se lite olika ut. Kåtor har byggts i olika former och med olika material. Det material som funnits att bygga med på platsen där kåtan har byggts har använts som byggmaterial. När kåtan inte längre används dröjer det inte så väldigt många år innan det mesta är försvunnet. Eftersom den är byggd av material från naturen så blir det mesta av materialen jord till slut.

- Vad kan finnas kvar efter en övergiven kåta efter flera år?

- För samerna har det varit viktigt att leva i naturen utan att påverka den för mycket, att inte lämna för många spår efter sig. Vilka spår kommer man att hitta av dagens samhälle? Vad lämnar vi efter oss. Diskutera med någon och skriv ner kort om hur ni resonerar.

- I vilket samhälle vi än lever i är det viktigt att ha vissa regler för att det inte ska bli kaos eller alltför stora missförstånd. I en kåta finns det regler för att få det att fungera trots att man är många på en liten yta. En sådan regel är att inte röra runt i elden för att det inte ska börja brinna. Har du någon regel hemma hos er för att det ska fungera bra att leva tillsammans där du bor? Saker som gör att det fungerar och får alla att trivas hemma hos dig? Diskutera med någon, vad kan det vara för typ av regler? Skriv ner hur ni resonerar.

DJUREN

Samerna bor i fyra länder, i Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Saepmie. Saepmie breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten, från ryska Kolahalvön i öster till svenska landskapet Dalarna i söder. Det finns flera samiska språk och de som talar de olika språken kan ha svårt att förstå varandra. Idag talas sydsamiska i de södra delarna av Saepmie.

- På textskärmen kan du läsa flera sydsamiska ord för olika djur. Läs och försök att uttala orden på sydsamiska – om du törs kan du göra det högt och inte bara i tanken.

Vill du höra hur det uttalas på riktigt? Om du har en platta eller en smartphone som du kan använda att läsa av QR-koden här bredvid kan du lyssna hur orden uttalas.

- Välj tre sydsamiska ord att skriva ner och skriv deras betydelse:

_____ betyder _____

_____ betyder _____

_____ betyder _____

- Eftersom renar har varit viktiga för samer finns det många ord för just renar i de samiska språken. En ren som kan bli mamma kallas för renko, eller Voenjele på sydsamiska. Vet du att det går att mjölka en renko? Känn gärna på renpälsen som finns här. Det går att använda renskinn till många olika saker. Som tältduk till kåtan, att sy kläder och skor av, att ha som täcke eller sittunderlag.

Det berättas i texten om hur familjen i Hälltjärn använde en del av sina renskinn - hur gjorde de? Skriv på raden.

RELIGION

I samernas gamla traditionella religion fanns gudarna i naturen. Det var viktigt att respektera och vara rädd om naturen. Ett sätt att hålla sig väl med gudarna var att ge gåvor, att offra, till dem. Då kunde gudarna se till att ordna jakt- eller fiskelycka. Gudarna var flera och det skiljer sig från kristendomens enda Gud. Under 1600-1700-talet blev det förbjudet för samer att utöva den samiska religionen. De tvingades då att bli kristna och döpas i den svenska kyrkan.

- I dag har vi religionsfrihet i Sverige. Det betyder att du har rätt att ha vilken religion du vill, eller att inte ha någon religion. Hur tror du att det skulle vara att leva i ett samhälle som tvingade dig att tro på något du inte valt själv att tro på? Diskutera med någon och skriv ner något av det ni pratade om.

- Vad kallas de heliga föremål som samerna förr offrade till? Vad kunde det vara som offrades?

- Vad kallas samernas traditionella sång? Vad används den till?

HISTORISKA KÄLLOR

En historisk källa kan vara till exempel bevarade brev, dagböcker, fotografier, tidningar eller böcker. Att läsa historiska källor kan ge insikt om hur livet kunde vara för människor förr i tiden. Är det något personligt och privat skrivet, som ett brev eller en dagbok, kan det ge information om livet för just personen som skrev brevet eller dagboken. I tidningar och böcker berättas ofta om större händelser som berör fler människor.

- Varför finns det så få bevarade skriftliga källor från samerna?

- På textskärmen kan du se flera brev. Breven skrevs på 1700-talet och finns sparade i ett arkiv som heter Riksarkivet. Arkiv har som uppdrag att spara gamla dokument som brev och tidningar. Några samer skrev brev till kungen. Men varför skrev de breven, vad var det samerna ville?

- I reseberättelser, bland annat från Carl von Linnés resor, finns berättat om möten med samer. På 1700-talet skildrades resorna genom böcker. När vi reser idag skildrar vi våra resor på många andra sätt. Vad kommer framtidens människor kunna se av våra reseberättelser eller andra historiska källor? Diskutera med någon och skriv ner något ni pratade om.

SOCKENLAPPEN

- På 1600- och 1700-talet ville myndigheterna tvångsförflytta samerna från platser de bott på under hela sitt liv. Myndigheterna hade bestämt att samerna hörde hemma på platser de aldrig varit på och där de inte kände någon.

Varför ville myndigheterna tvinga bort samerna från Mellansverige, och var tyckte myndigheterna att de hörde hemma?

- På 1700-talet skrev samerna brev till kungen och protesterade. Du kan se breven på skärmen om **Historiska källor**. Bönderna som bodde grannar med samerna protesterade också. Idag kanske vi inte skulle protestera mot en sådan orättvisa genom att skriva brev till kungen.

Vad skulle vi idag kunna göra för att protestera mot orättvisor? Försök komma på minst två saker.

1. _____

2. _____

- Det bestämdes att en samisk familj fick stanna i varje socken. En socken är ett äldre ord för ett område. Det var ett område runt en kyrka och alla som bodde runt samma kyrka tillhörde alltså samma socken. Att vara sockenlapp var att ha ett yrke och vara anställd för att göra saker åt bönderna. Vilka saker skulle en sockenlapp göra?

HANTVERK

- Längre tillbaka i historien fick alla människor själva tillverka saker de behövde, bland annat kläder, skor och redskap. Vissa människor blev speciellt bra på att tillverka vissa saker. Samerna var kända som skickliga hantverkare. Ett material som de ofta använde var renhorn. Renen är det enda hjortdjur där både ko och tjur har horn. Eftersom hornen faller av en gång om året blev det många horn som det gick att tillverka saker av.

Textskärmen berättar om några föremål som samer brukade tillverka av renhorn, vilka var det?

- På textskärmen kan du läsa att många museer har samiska föremål i sina samlingar, men att det till vissa föremål inte har skrivits ner att det är samer som gjort dem - trots att hantverket tyder på det. Kanske har det varit ett sätt att gömma undan en del av samernas historia.

Varför tror du att det har blivit så? Diskutera med någon och skriv ner något av det ni pratade om.

- I det samiska hantverket används naturmaterial, som skinn, trädrötter eller horn. Många material vi använder idag är syntetiska. Ett syntetmaterial är tillverkat på konstgjord väg via kemiska reaktioner. Skillnaden med naturmaterial är att de kan utvinnas ur naturen utan att det sker någon kemisk reaktion. Syntetiska material är svåra för naturen att bryta ner.

Kan du komma på någon anledning till att vi inte använder mer naturmaterial än vad vi gör idag? Naturmaterial som till exempel ylle (ull från får), linne och läder. Diskutera med någon och skriv ner något av vad ni pratade om.

PLATSNAMN

- Titta på en karta över din kommun, kan du hitta några platser som skulle kunna ha koppling till samer? Som heter något liknande som på textskärmen här framför dig?

Om du har en platta eller en smartphone så kan du hitta kartor på www.lantmateriet.se eller så kan du titta på google maps.

SANT ELLER FALSKT?

- Nu kommer några frågor där du ska ringa in om påståendet är sant eller falskt. Alla svar finns att hitta på textskärmarna.

Det finns 5 nationella minoriteter i Sverige, samerna är en av dem	Sant	Falskt
Ett urfolk är ett folk som tillverkar ur (klockor)	Sant	Falskt
Spåren efter samernas kåtor kommer synas i all evighet	Sant	Falskt
Det är viktigt att låta elden vara i en kåta	Sant	Falskt
Vi vet inte vilket språk som samerna i Mellansverige talade förr	Sant	Falskt
I den samiska religionen finns bara en gud	Sant	Falskt
Svenska kyrkan förbjöd den samiska religionen	Sant	Falskt
Carl von Linné var en same	Sant	Falskt
Samerna skrev till kungen för att de ville flytta	Sant	Falskt
I Hälsingland har arkeologer grävt ut ett hus där det bott en sockenlapp	Sant	Falskt
Det finns samiska föremål i museernas samlingar	Sant	Falskt
Vinterskor av renskinn var inte särskilt bra	Sant	Falskt
Idag finns inga spår efter samer kvar i Mellansverige	Sant	Falskt

*Detta pedagogiska material är producerat inom projektet **Ohtsedidh – samiska kulturyttringar i Mellansverige**. Projektet har varit ett treårigt samarbetsprojekt mellan Dalarnas museum, Stiftelsen Gaaltije, Sydsamisk kulturcentrum, Läns museet Gävleborg och Västmanlands läns museum. Projektet har ett nära samarbete med Idre sameby. Utöver de ingående parterna finansieras projektet av Kulturrådet, Region Dalarna, Region Gävleborg, Region Västmanland och Sametinget.*

